

Київський університет імені Бориса Грінченка

**ДУХОВНІСТЬ
ОСОБИСТОСТІ
В СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ**

Збірник праць наукової школи
доктора педагогічних наук, професора
О.М. ОЛЕКСЮК

УДК 378:78

ББК 74.48

Д85

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 8 від 25.09.2014 р.)

Рецензенти:

Миропольська Н.Є., головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Реброва О.Є., завідувач кафедри музичного мистецтва та хореографії ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», доктор педагогічних наук, доцент

Духовність особистості в системі мистецької освіти: зб. пр.
Д85 наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. — 192 с.

У збірнику праць наукової школи доктора педагогічних наук, професора О.М. Олексюк «Духовність особистості в системі мистецької освіти» висвітлюються теоретико-методичні засади розвитку духовності особистості в системі мистецької освіти. Мистецтвознавчі студії наукової школи розширюють межі духовно-світоглядної проблематики у змісті мистецької освіти. Евристичні перспективи нових методологічних принципів та упровадження результатів наукових досліджень школи уможливають виконання замовлення суспільства на підготовку високопрофесійних і конкурентоспроможних фахівців, здатних творчо реалізувати себе у майбутній професії.

Для працівників вищих навчальних закладів, науковців, аспірантів і докторантів, а також усіх, хто цікавиться тенденціями розвитку мистецької освіти.

УДК 378:78

ББК 74.48

© Автори статей, 2015

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
------------------------	----------

Розділ І. ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

<i>Олексюк О.М.</i> Ціннісно-сміслові орієнтири наукової педагогічної школи у вищій мистецькій освіті	6
<i>Пляченко Т.М.</i> Аксиологічна настанова як складова компетентнісної моделі вчителя музичного мистецтва	17
<i>Локарева Г.В.</i> Нормативно-регулятивні механізми сприйняття інформаційної системи твору мистецтва: світогляд та соціальний досвід	27
<i>Сверлюк Я.В.</i> Компетентнісний підхід як динамічне процесуальне явище в диригентсько-оркестровій освіті	35
<i>Попович Н.М.</i> Компетентнісні засади формування професійно-особистісного досвіду майбутнього вчителя музики	43
<i>Кабріль К.В.</i> Науково-педагогічні засади формування ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики	51
<i>Ляшенко О.Д.</i> Основні характеристики професійних якостей учителя-менеджера музичного мистецтва	58
<i>Белікова О.А.</i> Ціннісні переконання майбутніх педагогів-музикантів: теоретичний аспект	66
<i>Соболь Н.В.</i> Ігрова діяльність як чинник формування художньо-творчої толерантності майбутнього вчителя музики	75
<i>Сінельникова Н.О.</i> Особливості формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в умовах євроінтеграції	83

УДК [3786:37.011.3-051]:78

Ляшенко О.Д.,

доцент кафедри інструментально-виконавської майстерності
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ-МЕНЕДЖЕРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто різні класифікації типів учителів за спрямованістю їхньої діяльності і на основі індивідуально-типологічних характеристик педагогів-новаторів. Шляхом аналізу виділено та охарактеризовано основні професійні якості вчителя-менеджера музичного мистецтва.

Ключові слова: вчитель-менеджер, музичне мистецтво, професіоналізм, професійні якості.

В статье рассмотрены различные классификации типов учителей по направленности их деятельности и на основе индивидуально-типологических характеристик педагогов-новаторов. Путем анализа выделены и охарактеризованы основные профессиональные качества учителя-менеджера музыкального искусства.

Ключевые слова: учитель-менеджер, музыкальное искусство, профессионализм, профессиональные качества.

The article presents different classifications of types of teachers on the orientation of their activity and on the basis of individually typological characteristics of teachers-innovators. It is selected and analyzed basic professional qualities of teacher-manager of musical art.

Key words: teacher-manager, musical art, professionalism, professional qualities.

Постановка проблеми. У нових демократичних умовах розвитку української держави і суспільства, постійно зростаючої економічної, політичної конкуренції і спрямованості до інтеграції у європростір зростають роль і значення діяльності педагога, здатного самостійно приймати рішення, висувати нові ідеї, пропонувати нестандартні шляхи подолання проблем у навчанні, вихованні та розвитку особистості. Від того, яким буде сучасний педагог, які його особистісні і професійні

якості, багато в чому залежить рівень освіти, виховання і духовної культури школярів. У цьому контексті набувають актуальності слова К. Ушинського: «У вихованні все ґрунтується на особистості вчителя, оскільки вся сила (виховного процесу) впливає тільки із живого джерела людської особистості, ... ніщо не може замінити особистості у справі виховання... Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформуванати характер» [10, 63–64].

Мета статті — охарактеризувати основні професійні якості вчителя-менеджера музичного мистецтва.

Завдання статті: проаналізувати різні класифікації типів учителів за спрямованістю їх діяльності і на основі типологічних характеристик педагогів-новаторів; виділити та охарактеризувати основні професійні якості вчителя-менеджера музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розуміючи, що менеджер — це професіонал, який організовує конкретну продуктивну роботу учнів і педагогів, є сенс звернутися до наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників із проблем професіоналізму вчителя. Варто зазначити, що в сучасній науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення цього терміна. До проблеми професіоналізму вчителя зверталися у своїх дослідженнях західноєвропейські вчені Т. Аткінсон, Е. Ботье, Р. Бурдонкль, М. Губерман, Х. Кодрон, М. Монтані, Ф. Перрену, А. Робер, Х. Тедеско, П. Хілгрен, Б. Шарло та ін. У своїх працях вони розкривають питання професіоналізму вчителя і шляхи вдосконалення його педагогічної діяльності на сучасному етапі розвитку західноєвропейського суспільства.

Проблема професіоналізму вчителя була предметом дослідження багатьох російських і українських науковців. Аналіз психолого-педагогічної літератури з цієї проблеми, а також праць І. Багаєвої, О. Бодальова, Ф. Гोनоболіна, Н. Гузій, А. Деркача, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, К. Левітан, А. Маркової, І. Підласого, В. Радула, Є. Рогова, Г. Сагач, В. Сіненко, В. Сластьоніна, Г. Сухобської та інших дали можливість дійти висновку, що професіоналізм учителя — це складне особистісне утворення, яке охоплює професійно-педагогічні знання, уміння, навички, професійні якості особистості, нестандартні професійні дії, прагнення постійно оновлювати й розширювати педагогічний кругозір, креативні здібності вчителя і потребу у створенні й реалізації педагогічних інновацій. Науковці зазначають, що основи професіоналізму закладаються та розвиваються у процесі оволодіння і тривалого виконання педагогічної діяльності, що забезпечує якісно

новий, більш ефективний рівень вирішення складних професійних завдань.

Виклад основного матеріалу. Вимоги до будь-якого виду діяльності (педагогічної, музично-педагогічної, художньо-педагогічної), які потребують від людини певних особистісних та професійних якостей, особливих розумових процесів, знань, умінь, навичок для успішної роботи, містять професіограми. Їх науковці почали розробляти ще на початку ХХ ст., а у 30-х роках були створені професіограми вчителя музики. Першими їх авторами були П. Блонський і С. Шацький, з часом їх поглибили і збагатили Л. Арчажнікова, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін. Пошук і визначення необхідних знань, умінь, якостей і здібностей зумовили формування своєрідних «колекцій». Так, у науковій літературі виділяють 70 професійно вагомих музично-педагогічних, художньо-педагогічних і педагогічних якостей, значну кількість знань і вмінь.

Важливими у наш час є навчальні посібники з теорії і практики менеджменту в освіті В. Андросюка, В. Крижко, Т. Пляченко, В. Симонова, С. Резніка, у яких автори концентрують свою увагу на професіограмі, або карті компетентностей, учителя-менеджера. Вони створюють портрет ідеального педагога, визначаючи вимоги до його особистісних якостей, здатності виконувати певні професійні функції і соціальні ролі, розкриваючи професійну структуру особистості.

Серед професійно важливих якостей особистості вчителя-менеджера музичного мистецтва — працездатність і організованість, відповідальність і наполегливість, порядність і людяність, урівноваженість і компетентність, активність, гнучкість поведінки, вимогливість і чуйність, вдумливість, гуманність і дисциплінованість, принциповість, щирість тощо.

Та цілком очевидно, що ідеального набору професійних якостей не має жоден учитель-менеджер музичного мистецтва. Тому більш доцільно розглянути інтегровані професійні якості, які визначають цілісний характер, професійне обличчя вчителя-менеджера музичного мистецтва. Серед них найсуттєвішими є відповідальність, емпатійність, рефлексія, креативність і самостійність.

Відповідальність, як зазначає В. Радул, — це передусім моральна якість особистості, безпосередньо пов'язана з її світоглядом. Вона співвідноситься з такими моральними поняттями, як гуманізм, патріотизм, добросовісність, ініціативність, дисциплінованість, чесність, працелюбність, творча активність, здатність діяти, здатність до розумного самообмеження [9]. Відповідальність невіддільна від такої професійної

якості, як емпатія, що дає можливість розкрити внутрішній світ дітей (учителів), виявляти гуманне ставлення до них: доброзичливість, такт, турботу, чуйність.

Здатність до емпатії (від *грец.* *empathia* — співпереживання) так чи інакше притаманна всім людям. У художній діяльності вчителя музики емпатія як його професійна якість дає змогу дистанційно спілкуватися з авторами мистецьких творів. Саме у процесі такого спілкування і відбувається декодування почуттів та думок авторів, співпереживання, здійснюється осмислення й інтерпретація художніх творів.

У роботі вчителя-менеджера музичного мистецтва така якість визначає його поведінку в роботі з людьми, комунікативність, розвиває навички спілкування. Про керівників, яким притаманна така якість, говорять, що вони володіють психологічним тактом, який допомагає легко налагоджувати службові й особисті контакти, у більшості випадків забезпечує їм успіх у спілкуванні з людьми, сприяє формуванню правильного уявлення про людину, розумінню вчинків і дій підлеглих. У менеджера педагогічної професії процеси емоційної ідентифікації, розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи шляхом співпереживання необхідно розвивати усвідомлено, відповідно до віку і досвіду за умов схожості поведінкових та емоційних реакцій учасників спілкування, застосовувати їх для практичного вирішення професійно-педагогічних завдань.

Інша професійна якість — рефлексія (від *латин.* *reflexio* — обернення назад) — є однією з найскладніших категорій психології. Історично це поняття мало різні тлумачення. Зокрема, у музичній педагогіці рефлексія — це здатність учителя «прогнозувати» її, тобто визначати шляхи вдосконалення. Педагогічну рефлексію визначають як передбачення вчителем себе в педагогічній ситуації та обґрунтування педагогічного рішення.

У діяльності вчителя-менеджера рефлексія асоціюється з «рефлексивним управлінням», на що вказує Т. Давиденко [3]. Таке управління вважається невід'ємною складовою міжособистісного спілкування, у процесі якого відбуваються переосмислення і перебудова навчальним закладом (класом) свого, вже набутого індивідуального досвіду; це самокерований розвиток можливостей свого внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Рефлексивне управління навчальним закладом (класом) є найважливішою умовою переходу школи від екстенсивного самокерованого розвитку до рівня інтенсивного самокерованого розвитку. Воно, як зауважує В. Крижко, створює умови для рефлексії школою (класом) ста-

рого індивідуального досвіду з метою перебудови стереотипів своєї життєдіяльності і реалізації власної траєкторії самокерованого розвитку [5].

Суттєвою якістю вчителя-менеджера музичного мистецтва є креативність (новаторство), яка свідчить про високий рівень творчої ініціативності, результатом якої є вихід за межі усталеного погляду на розвиток педагогічних явищ у навчанні та вихованні учнів, про оригінальний підхід до інтерпретації творів мистецтв. Креативність ґрунтується на емпатії і рефлексії.

У цьому процесі, наголошує Т. Пляченко, реалізуються такі форми креативної діяльності: уявлення (процес створення індивідом наочних образів, внутрішня активність, за допомогою якої він здійснює випереджувальне відображення дійсності); фантазія (мрії, мимовільні уявлення, які надають пізнавальному процесу різних смислових відтінків) та інтуїція (пізнання істини шляхом її прямого передбачення, без обґрунтування за допомогою доказів) [8, 48].

Новаторство надає можливість учителю-менеджеру планувати й приймати рішення, забезпечувати розвиток членів колективу, управляти змінами, бути лідером.

Розглядаючи феномен лідерства в колективі, представники американської школи менеджменту М. Вудкок та Д. Френсіс [1] вважають його вирішальною й унікальною управлінською якістю, яка визначає ефективність роботи керівника (викладача-менеджера). Завдяки лідерству зростає управлінський вплив на підлеглих, який виявляється у більш повному і точному виконанні директивних вказівок. Сутність феномена лідерства полягає в тому, що лідер необов'язково має бути керівником установи чи закладу, ним може стати й формальний керівник. Як сказав Р. Кричевський, діловий лідер — це генератор ідей, мотиватор, майстер.

Для усвідомлення професійних особистісних якостей учителя-менеджера музичного мистецтва цікавими видаються напрацювання В. Кан-Калика [4]. Він розглянув індивідуально-типологічні характеристики педагогів-новаторів і визначив, що «лідер» — яскрава особистість, здатна висунути цікаву, оригінальну ідею і повести за собою колектив, інших людей; «генератор» створює численні зразки нового досвіду, має самостійну позицію, постійно акумулює у своїй практиці цікаві ідеї; «ентузіаст» — постійно захоплений своєю діяльністю, запалює інших, готовий долати всі перешкоди на користь справ; «дослідник» вивчає, аналізує педагогічну діяльність, обґрунтовує свої ідеї,

експериментально перевіряє їх ефективність, вироблені методичні прийоми є результатом його наукових пошуків.

Цікавою видається класифікація професійних типів, здійснена Е. Костяшкіним, яка охоплює переважно організаційний склад особистості вчителя, характер його внутрішнього світу. Він визначає такі типи: емоційний, інтелектуальний, вольовий і організаторський. *Емоційний тип* відрізняється підвищеною здатністю відчувати стан дитини, співпереживати, тонко сприймати внутрішні збудники, конфлікти. Представник цього типу успішно працює з «важкими» учнями, до нього йдуть діти зі своїми проблемами, роздумами. Зовні такі вчителі артистичні, натхненні, яскраво передають будь-яку інформацію. *Інтелектуальний тип* характеризується схильністю до наукової діяльності, перш за все в галузі свого предмета. Йому притаманні ерудованість, теоретичний склад мислення, самостійність суджень та оцінок, вимогливість до себе й до інших, діти поважають таких вчителів. *Вольовий тип* виявляє чіткість і організованість у роботі, високу вимогливість, упевненість, наполегливість. *Організаторський тип* особистості вчителя автор вважає універсальним, здатним зацікавити і найкраще управляти різними видами діяльності учнів, розвивати їхні здібності, допомагати їм у справах.

Іншу типологію Е. Костяшкін розробив на основі визначення рівня і характеру співпраці вчителя з учнями. «*Педагог-прем'єр*» не створює атмосфери співтворчості, не відчуває ансамблевості педагогічної праці, творить на самоті, його педагогічна творчість відбувається поза дітьми, тільки для нього. «*Педагог-диригент*» здатний створювати творчу атмосферу, захоплює дітей цікавими видами роботи, керує педагогічним процесом, але недостатньо виявляє індивідуально-особистісний підхід, не дбає про творчу самореалізацію кожного учня. «*Педагог-дзеркало*» постійно відображає найменші зміни у сприйнятті учнів, орієнтується на їхні індивідуально-неповторні риси. «*Педагог-режисер*» — це найвищий рівень педагогічної співтворчості, він вдало створює загальний сценарій, цілісний сюжет педагогічної дії, формує її виконавський ансамбль і водночас забезпечує індивідуальне самовираження кожної дитини.

Зарубіжні науковці також досліджують типологію особистості вчителя, виділяючи при цьому три основні типи: 1) учитель, який прагне розвивати особистість дитини; 2) учитель, зацікавлений тільки розумовим розвитком учнів; 3) учитель, діяльність якого має творчу, винахідницьку спрямованість, який прагне захопити учнів предметом, розви-

нути їх творчі можливості, а не просто передати їм знання, розвинути розумові здібності.

Розглянуті класифікації свідчать про неоднозначність і різноманітність ракурсів визначення, доводять необхідність урахування типологічних характеристик для визначення професійних якостей учителя-менеджера музичного мистецтва, усвідомлюючи його індивідуальність та особливий стиль професійної діяльності.

Ще однією професійною рисою вчителя-менеджера є самостійність. Серед запропонованих десяти якостей здібного організатора російський психолог Л. Уманський виділяє саме цю. Вона, на його думку, дає можливість працювати в автономному режимі, обстоювати свою думку. Американські дослідники Т. Пітерс та Р. Уотермен теж серед найважливіших рис менеджера називають самостійність і винахідливість. У професійній діяльності вчителя-менеджера музичного мистецтва вона виявляється як сформована потреба в самореалізації, виборі форм, методів, прийомів і видів та їх реалізації, у створенні і презентації різних форм художньо-педагогічної діяльності. Самостійність дає змогу творчо організувати діяльність і доцільно використовувати час, вирішувати проблеми професійного саморозвитку, формувати індивідуальний стиль спілкування і керування.

Висновки. Отже, особистість учителя-менеджера музичного мистецтва постає головним фактором успішності педагогічної діяльності, зокрема художньо-педагогічної, інструментом формування творчих, лідерських здатностей учнів у процесі навчально-виховної роботи в школі.

Основні професійні якості вчителя-менеджера музичного мистецтва: відповідальність, емпатія, рефлексія, креативність і самостійність. Набувши їх, лідер здатен вільно й активно мислити, моделювати виховний і освітній процеси, самостійно генерувати і втілювати нові ідеї, технології навчання і виховання.

Подальша робота у цьому напрямі передбачає удосконалення засобів формування професійних лідерських якостей у майбутніх учителів музичного мистецтва.

Джерела

1. Вудрок М. Раскрепощенный менеджер: для руководителя-практика / М. Вудрок, Д. Френсис ; пер. с англ. — М. : Дело, 1991. — 320 с.
2. Гузій Н.В. Основи педагогічного професіоналізму : навч. посіб. / Н.В. Гузій. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. — 156 с.
3. Давыденко Т.М. Рефлексивное управление школой: теория и практика / Т.М. Давыденко. — М. : Белгород, 1995. — 251 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : кн. для учителя / В.А. Кан-Калик. — М. : Просвещение, 1987. — 190 с.
5. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навч. посіб. / В.В. Крижко. — Вид. 2-ге, доопр. — К. : Освіта України, 2005. — 256 с.
6. Кричевский Р.Л. Психология лидерства : учеб. пос. / Р.Л. Кричевский. — М. : Статут, 2007. — 556 с.
7. Олексюк О.М. Вступ до спеціальності: музичне мистецтво. Модуль 2 : навч. посіб. / О.М. Олексюк, Г.Г. Кондратенко, О.Д. Ляшенко. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. — 132 с.
8. Пляченко Т.М. Професійна діяльність керівника музично-інструментального колективу : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Т.М. Пляченко. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 112 с.
9. Радул В.В. Диагностика личности майбутнього вчителя : моногр. / В.В. Радул. — К. : Вища шк., 1995. — 150 с.
10. Ушинський К.Д. Собрание сочинений : в 11 т. / К.Д. Ушинский. — М.; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. — Т. 2. — 1948. — 500 с.